

իրաւունք չեն կրնար ունենալ, սխալներ. զորոնք վերականգն ցանկին մէջ ալ նշմարելու պատեհ-հուծիւնը (?) չունեցանք:

Մուծ բացատրութիւններ, որոնք գատա-պարտուած են միշտ անհասկերալի մնալու քանի որ յաճախակի անգրագրածութիւն չեն զօրեր բան մը հասկերնալու. օր. աղագ. «օրէնքն ոչ թէ միայն ընկերականութիւնը գերար յօ-գելու (?) առիթ եղաւ եւն» (էջ 9). «Եւելի ազիտարեր եւ որ կոչուած է, եւն (նոյն՝ անգ):

Գալով գնոյն, ըստ մեզ բաւական սուշ է տարածին եւ տպագրութեան տարուած խնամքին բաղդատարար (Ա. եւ Բ. Մաս 25, 22) եւ երբեք համաձայն չէ անտեսա-գիտական սկզբանք:

Այսու հանգերձ անկարելի է ուրանալ թէ իրեւ միակը իւր տեսակին մէջ — հա-կտակ մեր մասնանիշ ըրած ինչ ինչ թերու- լիւններուն, որոնք հիմնական երեւոյթ մը չունին — պիտի ունենայ իւր օգտակարու- թիւնը մեր մէջ. իւր գնահատուող տար որ Հեղինակին գրգիւ մ'ըլլար լաւագոյններու ուսումնասիրութեանց: Մենք սրտագինս կը շնոր- հաւորենք զինք եւ յաջողագոյն եւ աւելի եւս օգտաշատ երկերու անկախող ենք:

Գ. Պոլիս 9/22, VI/07:

ԱՄՍՍԵՂ Գ. ԿԻՆԻՊԵՆԵՆԸ

Mechithar's des Meisterarztes aus Her „Trost bei Fiebern“. Nach dem Venediger Drucke vom Jahre 1832 zum ersten Male aus dem Mittelarmenischen übersetzt und erläutert von Dr. med. Ernest Seidel. Leipzig 1908, Lex. 8°, pp. V+309.

Պատկանելի անձնաւորութիւն մ'է Մի- իւր Հէրշի Հայոց Մատենագրութեան պատ- մութեան մէջ. նա մեր առաջին աշխարհիկ հե- ղինակն է, ծանօթ առաջին հայ բժշկական, առաջին աւսկալաւս մասնէնալին. գողտրիկ գրուածք մը, բժշկական՝ բովանդակութեամբը, հասուցած է ժամանակն իրմէ մեր ձեռքը, Թերման Բիլիւր-Նիւն սփոխիչ տիտղոսի ներքեւ — յամէ 1184 (հրտ. Վենետ. 1832): Սերտ կապուած է Միլիթարայ անունն այդ գրուած- քին հետ, որ եւ թարգման մ'է հմուտ արուեստագիտին բարձր կրթութեան: Ջերմ հիացող մ'էր իր լեզուին վրայ իրագէտն Հ. Ղ. Թաւանեան (Հէրշի-Նիւնի Դիւն-Ե- Կոմիտէի Լույս, էջ 67—91), ընթացողն սքանչացող մը իր արուեստի հմտութեան վրայ

բժշկական և Թորգոմեան, որ եւ գրուածքն անոր երկն գիտական և արդարաւոր առջեւ աշ- խարհաբարող (տես իւր բանախօսութեան թարգմ. ԲՆՍ, 1899, 238—243): Եւ յի- րաւի մտադրութեան արժանի էր Թերման Բիլիւր-Նիւն մասնանի, որ թէեւ ծնած է ազգի մը ծոցէն, ուսկից բժշկութեան գիտութիւնն իւր զարգացման համար հազիւ թէ չափաւոր մղում մը ստացած ըլլայ, բայց ի նկատի առնելով հայ բժշկութեան այն անընդհատ եւ անձուկ կախումն արարականէն, որուն պատ- մական անհամեմատ բարգաւաճումն միջին դա- րու մէջ չանդամանօթ իրողութիւն մ'է, գիրին է ըմբռնել Միլիթարայ գրութեանս ընդհանուր նշանակութիւնն գիտութեան առջեւ. որ Թ. դա- րուն արարական ուսմամբ կրթուած, արար բժշկականներու հեղինակութիւններէն անմիջ- նորդապէս օգտուած փորձաւոր եւ հմուտ արուեստագէտ մ'էր — արժանապէս յորըն- ղուած հիներէն «խմատուն բժշկական» Միլի- թար իւր այս կրթութիւնն կ'արտայայտէ ջեր- ման Բիլիւր-Նիւն մէջ ոչ միայն հմտութեամբ ազգու մոլոցներ հայթայթելով, այլ եւ շատ տեղեր յանուանէ յիշատակելով արաբացի բժշկներու կարծիքներն, անոնց գրուածներէ կոչումներ ընելով (98 անգամ)՝ եւն. գրու- թիւններէ, որոնք այսօր կորուսած են մեծա- մասամբ եւ կամ օտար անուանց վերագրուած: Հերացոյ մատենան կը ծանօթացնէ գիտու- թեան անծանօթ հեղինակներն, հնարաւորու- թիւն կու տայ կեղծիքներն մերկացնելու: Ահա կէտեր, որոնք անպայման կը բարձրացնեն Միլիթարայ երկասիրութեան յարգն, եւ աւելի ընդարձակ շրջանակի ծանօթանալու կ'արժա- նացնեն: Դոկա. Թորգոմեան կը շեշտէր այս կէտն իւր բանախօսութեան մէջ, եւ կը խոս- տանար գաղղիներէն փոխադրել, բայց ի գլուխ չելած իւր ծրագիրն՝ ահա հրապարակի վրայ կը գրուի Նոյնին գերմաներէն թարգմանութիւն մը: 20 ամեայ աշխատութեան արդիւնն է այդ թարգմանութիւնն, հմուտ արուեստագէտի մը — բժշկական E. Seidel — ձեռքէն, որ ծա- նօթ է միանգամայն տաճիկ եւ արաբիկ լեզուաց, եւ ի մերձուստ ձանցող մը արեւելքի: Յիշուի առաջին անգամ կը լսուի իւր անունն իրեւ- նացիներէն անգամ, բայց նա եղած է տարիներով ընթերցող Հ. Կոմիտէի մօտէն ուսումնասիրութիւն, եւ իւր ներկայ աշխատութեամբն լիով կը ցու- ցնէ իւր յառաջադիմութիւնն հայերէնի մէջ: Ով որ կարգացած է Միլիթարայ երկասիրու-

թիւնն, այնպիսին կրնայ ըմբռնել գիւրաւ Dr. Seidelի ձեռնարկութեան մեծութիւնն, Միխիթար գրած է իւր աշխատութիւնն ուսմ. կօրէն, խճողած արարերէն եւ արարացած յունարէն բառերով եւ այն բժշկական նիւթի մը վրայ, հետեւարար կարեւոր է քաջ հմտութիւն ուսմ. կօրէն, արարերէն եւ յունարէն, լաւ ծանօթութիւն արուեստին, բաց ասկէջ ոչ ինչ նուազ տեղեկութիւն արարացի մասենագրութեան: Թարգմանիչն լաւ գիտակից պահանջներն ձեռնարկած է իւր գործին. դիւրին է ասկէ գուշակել թէ որպիսի յաջողութեամբ ընթացած է իւր ճանապարհն եւ որպիսի գիտնական երկ մը կը ներկայացընէ մեզի:

Թարգմանիչն իւր յառաջարկներն մէջ կը յիշէ մասնաւորապէս իւր առջեւ ելած խոշորագոյններն ուսմ. կօրէն քերականութեան եւ բառարանին պահանջներն. առաջինն վերջին տարբերութեամբ մէջ շնորհիւ Կարօսի Վիլիսեան հոյեմէի քերականութեան հարթութեամբ է, բայց ոչ երկրորդն, որուն համար ոչ Հոյեմէան եւ ոչ Վիլիսեան բառարաններն բաւական են: Երկրորդ մասամբ դիւրութիւն մատուցած են հոյ աւսանողք, որոնցմէ կը յիշէ յականէ զՅէր Միւստեան եւ զԿարամանեան:

Իւր այս թարգմանութեամբն ոչ միայն Հերացոյ գրուածքին պարզ ընթերցիչն կը ներկայացընէ Dr. Seidel Եւրոպայի (p. 1—106), այլ նաեւ երկար շարք մը լուսաբանութեանց (435 ընդ ամենի, p. 111—277), ընտիր զարդ մը իւր թարգմանութեան, որ անցնա՜հատիչ յարգ մ'ունի թէ եւրոպացի գիտնոց եւ թէ մանաւանդ մեր ուսմ. կօրէն մատենագրութեամբ զբաղողներու համար: Բառագիտական են ընդհանրապէս այս լուսաբանութիւնք, այն գիտական բառերու զորոնք կը գործածեն հայ բժշկական իւր գրոց մէջ՝ յաճախ արար, պարսիկ եւ յոյն իբրեւս: Բառական թէ կենդանաբանական անուանք, գեղորդք թէ ձեռագրական վրիպակներու ուղղութիւն ամենն ալ ունին իրենց պատշաճ մեկնութիւնն: Լուսաբանութեանց արժէքն իմանալու համար կը բաւէ միայն ակնարկ մը այն աղբիւրներուն վրայ (p. 107—110) զորոնք մասնագէտ գիտուն թարգմանիչն ձեռքն առնելով:

1 Հերացոյ գրութեան կից թարգմանած է նաեւ այն Կառնիստի, զոր հրատարակիչը գտած են Պարիսեան 24-ու. մէջ եւ հրատարակած (էջ 144—150, գերմ. p. 103—86 ծանօթութիւնք p. 254—277) Է հարկէ ոչ այն համալրումն թէ Միխիթարայ ձեռքէն են, զորոնք ընդհանրապէս կը փոխի Վիլիսեան Հայաստանէն յեւսանողք ժամանակի եկեղեցականի մ'ընծայել (հմտ. p. 279—80):

ունեցած է, անծանօթ եղած չեն իրեն հայերէն գրութիւնք ալ՝ Հայաստանն՝ Յովնանեանի Հետազոտութիւնք են:

Այսպիսի գիտնական հրատարակութեան մը մէջ չէր կրնար ընկանաբար զանց առնուիլ Միխիթարայ եւ իւր գրոց վրայ լուրջ կենսագրական ակնարկ մը, որ արդեամբ ալ շատ սիրուն նեւուած է (p. 278—91), մասնաւորապէս նկատելով անձն (278—80), գրուածքին յորինութեանն եւ արժէքն (280—90), վերջապէս աղբիւրներն (p. 290—2), թերեւս արժէք այս մասին երկար կանգ առնուլ հոս, որ սակայն պիտի հաներ զմեզ մասնախօսութեանս սահմանէն. ոչինչ նուազ գեղեցիկ են այս նկատմամբ Հ. Յովնանեանի քննութիւնք (Հեռու. անդ), զոր անեցած է նաեւ Dr. Seidel ի ձեռքին: — Արժանի է նոյնպէս մատուցութեան Միխիթարայ յիշատակած բժիշկներու, ծերեալ անուանց համապատասխան աղբիւր անուններու համապատկերն (p. 293—5), իսկ յարգ գերմաներէն, արարերէն, հայերէն, յունարէն են ընդունաց մասնագիտական բառերու պէսպէս ցանկերն (p. 296—308) կը գիւրացընեն պարզապէս գրքին գործածութիւնն, էջ մը (p. 309) Յաւելիք եւ Ուղղելիք բաժնով կը կնքէ թարգմանիչն մատենան՝ յանձնելով բաւաւարաց զատաստներն:

Քաղցր պարտք կը համարիմ ի վերջ երկուողիս յանձնարարել ջերմապէս թարգմանութիւնն ամեն անոց, որոնք կը հետաքրքրուին Ուսմ. կօրէնի մատենագրութեամբ: — յատկապէս Միխիթարով եւ բժշկաբաններով, այսուհետեւ այնպէս կարեւոր նշանակութիւն կը ստանայ գերմանացի գիտնոր այս թարգմանութիւնն իւր լուսաբանութիւններով՝ Միխիթար ի թարգմանք մերանց միջնորդութեամբ նախընթաց համար, որ առանց ասոր շատ անկատար պիտի ըլլայ որ եւ իցէ հետազոտութիւն այս մասին:

Հ. Ն. Ա.

1 Կարգ հետեւող մ'եղած լինելու այն ամեն փոխակ անգլիականաց, զորոնք այնպէս յաճախութեամբ անբնական է հոս Հ. Ալեքեան. Dr. Seidel ի լուսաբանութիւններով շատ կենդանի մէջ իրենց վերջնական հաստատութիւնն կ'առանգէ Կարգի ինքնագրաց ոչ նկատողութիւնք Հայաստանի քննադատութեան մէջ, զոր ունիմ նեւագիր առջեւ: